

Advies van de Staatscommissie IPR

over de internationaal privaatrechtelijke aspecten van de aanbevelingen en voorstellen van de Staatscommissie Herijking Ouderschap in haar Rapport 'Kind en ouders in de 21ste eeuw'

1. Inleiding

Bij brief van 13 februari 2018 (met als kenmerk: 2191962) heeft de Minister voor Rechtsbescherming de Staatscommissie voor het Internationaal Privaatrecht (verder te noemen: Staatscommissie IPR) om advies gevraagd over de internationaal-privaatrechtelijke aspecten van de aanbevelingen die de Staatscommissie Herijking Ouderschap (verder te noemen: SHO) heeft gedaan in haar Rapport 'Kind en ouders in de 21ste eeuw' (7 december 2016) (verder te noemen: Rapport SHO). De Minister heeft de Staatscommissie IPR gevraagd om in ieder geval:

- aandacht te schenken aan de gevolgen van de door de SHO gedane voorstellen voor Titel 5 van Boek 10 BW;
- aandacht te besteden aan de (beperkte) mogelijkheden voor een optimalisering van de erkenningskansen in het buitenland van afstammingsrelaties die binnen Nederland zouden ontstaan;
- op voorgenoemde twee punten een advies op hoofdlijnen te geven, gericht op in de toekomst eventueel op te stellen regelingen zoals voorgesteld door de SHO;
- in de advisering over het meerouderschap tevens aandacht te besteden aan mogelijke knelpunten op het terrein van het nationaliteitsrecht en het conflictenrecht ten aanzien van namen.

De voorbereiding van het advies van de Staatscommissie IPR heeft plaatsgevonden in de Subcommissie Personen- en familierecht.¹ De Subcommissie heeft vijfmaal vergaderd, te weten op 31 mei, 11 juni, 18 juni, 10 juli en 19 november 2018. Op deze bijeenkomsten van de Subcommissie was een vertegenwoordiger van het ministerie van Justitie en Veiligheid aanwezig.² De Subcommissie heeft het concept advies uitgebracht aan het Plenum van de Staatscommissie IPR. De Staatscommissie IPR heeft daarover op 12 februari 2019 beraadslaagd. Het advies is met inachtneming van de beraadslaging in het Plenum van de Staatscommissie IPR vastgesteld.

Gelet op de adviesaanvraag zal de Staatscommissie IPR zich in het onderhavige advies over de volgende drie zaken uitlaten:

1. Een mogelijke IPR-regeling aangaande draagmoederschap, in het bijzonder gelet op de afstammingsrechtelijke gevolgen van draagmoederschap (*paragraaf 2*).

¹ De Subcommissie Personen- en familierecht van de Staatscommissie IPR was als volgt samengesteld: mr. L. Strikwerda (voorzitter), prof. mr. S.W.E. Rutten (lid-rapporteur), prof. mr. P. Vlas, prof. mr. Th.M. de Boer, mr. P.A. van Onzenoort, mr. M.V. Polak, mr. E.N. Frohn (secretaris).

² Het Ministerie van Justitie en Veiligheid werd vertegenwoordigd door mr. J. van der Hoeven. Van der Hoeven is tevens als adjunct-secretaris van de SHO betrokken geweest bij de totstandkoming van het Rapport 'Kind en ouders in de 21ste eeuw'.

2. De toepasbaarheid van de IPR-regeling in titel 5 van Boek 10 BW op de door de SHO gedane aanbevelingen en voorgestelde regelingen, welke knelpunten deze mogelijk zou opleveren, en waar deze tot een wijziging van de in titel 5 Boek 10 BW thans opgenomen regeling zou moeten leiden (*paragraaf 3*).
3. Mogelijke knelpunten op het terrein van het nationaliteitsrecht en het conflictenrecht ten aanzien van namen, die op grond van de door de SHO gedane aanbevelingen en voorgestelde regelingen op het gebied van het meerouderschap zouden kunnen ontstaan (*paragraaf 4*).

De Staatscommissie IPR stelt voorop dat zij zich in het advies uitsluitend heeft gebogen over de technische aspecten van de aanbevelingen en voorstellen van de SHO en niet over de rechtspolitieke aspecten ervan.

De SHO formuleert in haar rapport aanbevelingen (verder te noemen: Aanbevelingen SHO), die zijn verwerkt in een door de SHO voorgestelde wettelijke regeling in Boek 1 BW (verder te noemen: voorgestelde wettelijke regelingen SHO). Voor zover de Staatscommissie IPR in haar advies naar wetsartikelen van Boek 1 BW verwijst, is dit een verwijzing naar de door de SHO voorgestelde wettelijke regelingen.

2. Draagmoederschap

Aanbevelingen SHO: 48 t/m 65; voorgestelde wettelijke regelingen SHO: artikelen 205 t/m 210

2.1 Aparte conflictregel voor draagmoederschap?

De Staatscommissie IPR heeft aandacht besteed aan de vraag of in titel 5 Boek 10 een nadere regeling moet worden getroffen met het oog op de afstammingsrechtelijke gevolgen van draagmoederschap, dan wel of met de bestaande regeling kan worden volstaan.

De SHO beveelt aan om in het interne Nederlandse recht een aparte regeling voor draagmoederschap op te nemen (aanbevelingen 48 t/m 65 SHO; uitgewerkt in de voorgestelde wetsartikelen 205 t/m 210 Boek 1 BW). In de voorstellen van de SHO dient voor het tot stand komen van familierechtelijke betrekkingen bij draagmoederschap een aantal formele voorwaarden te worden vervuld. Deze voorwaarden zijn kort gezegd dat tussen de draagmoeder en de wensouder(s), vóór de conceptie van het kind, afspraken moeten zijn vastgelegd, die op gemeenschappelijk verzoek van de draagmoeder en de wensouder(s) ter goedkeuring aan de rechter moeten worden voorgelegd; de rechter dient zijn goedkeuring te hechten aan het draagmoederschapstraject en de inschrijving van de draagmoederschapsovereenkomst in het ROG (register voor informatie over de ontstaansgeschiedenis van het kind) en verleent vervolgens toestemming aan de wensouders om (nadat een zwangerschap is ontstaan) akten van aanvaarding van het ouderschap te laten opmaken door de ambtenaar van de burgerlijke stand.³ Door de akten van aanvaarding te laten opmaken vóór de geboorte van het kind, komt het kind van rechtswege vanaf het tijdstip van de geboorte in familierechtelijke betrekking tot de wensouders te staan. Hoewel de afstamming uiteindelijk door de akte van aanvaarding (te vergelijken met de huidige erkenning van een kind) tot stand komt, vormen de afspraken tussen partijen en de rechterlijke goedkeuring eveneens wezenlijke elementen.

³ In artikel 205 is ingeval van draagmoederschap niet de mogelijkheid opgenomen van aanvaarding van ouderschap bij notariële akte.

De wijze waarop afstammingsrechtelijke gevolgen bij draagmoederschap intreden, wijkt mitsdien wezenlijk af van de wijze waarop afstamming via erkenning van een kind ontstaat. De Staatscommissie IPR is van mening dat daarom de huidige conflictregeling van art. 10:95 BW niet geschikt is om op draagmoederschap te worden toegepast. De Staatscommissie IPR merkt hierbij nog op dat er grote verschillen bestaan in de wijzen waarop landen de afstammingsrechtelijke gevolgen van draagmoederschap regelen.

De Staatscommissie IPR adviseert een afzonderlijke conflictregel voor draagmoederschap te formuleren. Over de vraag hoe deze conflictregel zou moeten luiden, wordt in paragraaf 2.4 nader ingegaan.

2.2 Toegang tot de Nederlandse draagmoederschapsregeling

De Staatscommissie IPR heeft zich gebogen over de vraag wie toegang zouden moeten krijgen tot de voorgestelde draagmoederschapsregeling uit het Nederlandse recht.

De SHO stelt voor om de regeling enkel toegankelijk te maken indien ten minste de draagmoeder en één van de wensouders in Nederland gewone verblijfplaats hebben (artikel 205 lid 3 sub b en sub d), en het kind bij geboorte de nationaliteit van één van de wensouders krijgt (artikel 205 sub f). Voorkomen moet immers worden dat het kind staatloos wordt.

In het voorstel van de SHO is de rol van de rechter dat deze op gemeenschappelijk verzoek van de draagmoeder en de wensouder(s) aan de wensouders toestemming geeft voor het opmaken door de ambtenaar van de burgerlijke stand van een akte van aanvaarding van het ouderschap na draagmoederschap (artikel 205 lid 3 voorstel SHO).

De Staatscommissie IPR heeft zich afgevraagd of de in deze voorgestelde bepaling opgenomen vereisten ten aanzien van de gewone verblijfplaats van de draagmoeder en van één van de wensouders (artikel 205 lid 3 onder b en d), moeten worden gezien als een bepaling inzake toegang tot de regeling in de zin van rechtsmacht van de rechter, of als een vereiste voor toewijzing van het verzoek. In zuiver interne gevallen komt de eerste vraag niet op, en zijn alleen weigeringsgronden nodig. In internationale gevallen dient echter eerst de rechtsmacht te worden vastgesteld en worden daarna, op basis van het toepasselijke recht, de materiële voorwaarden en weigeringsgronden getoetst.

In de volgende twee paragrafen wordt aandacht besteed aan de vraag welke betekenis deze toegangseisen kunnen hebben voor het bepalen van de rechtsmacht en voor de conflictregel.

2.3 Bevoegde rechter

De SHO stelt voor dat de draagmoeder en wensouder(s) de rechter gezamenlijk kunnen verzoeken om toestemming tot het opmaken van een akte van aanvaarding van het ouderschap. Het gaat hier derhalve om een verzoekschriftprocedure. Aangezien een bevoegdheidsregel op dit gebied in verdragen en/of verordeningen ontbreekt en daarvoor evenmin een specifieke bevoegdheidsbepaling in het Nederlandse bevoegdheidsrecht bestaat, wordt een dergelijk verzoek onder het huidig recht primair beheerst door artikel 3 Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering (Rv). Deze bepaling kent drie alternatieve bevoegdheidsgronden en kent aan de Nederlandse rechter rechtsmacht toe, indien (sub a) hetzij de verzoeker, of, indien er meer verzoekers zijn, een van hen, hetzij een van de in het verzoekschrift genoemde belanghebbenden woonplaats of gewone verblijfplaats in Nederland heeft; (sub b) het verzoek betrekking heeft op een bij dagvaarding

ingeleid of in te leiden geding ten aanzien waarvan de Nederlandse rechter rechtsmacht heeft, of (sub c) de zaak anderszins voldoende met de rechtssfeer van Nederland verbonden is.

De Staatscommissie IPR adviseert om een afzonderlijke en zelfstandige bevoegdheidsregel (*lex specialis*), met eigen bevoegdheidsgronden te concipiëren voor de internationale bevoegdheid van de Nederlandse rechter met betrekking tot draagmoederschap. De Staatscommissie IPR meent dat artikel 3 Rv in de huidige versie te algemeen is geformuleerd. Het gestelde in art. 3, onder c, Rv is te open geformuleerd, en de bevoegdheidsgrond van art. 3, onder a, Rv zou in veel gevallen tot toegang tot de rechter kunnen leiden, ook in situaties waarin, gelet op de voorstellen van de SHO (zie paragraaf 2.2), geen toegang tot de Nederlandse draagmoederschapsregeling is toegestaan. Bovendien zou een te ruime bevoegdheidsgrond mogelijk kunnen leiden tot niet-erkenning in het buitenland. Een kleine minderheid van de Staatscommissie acht een afzonderlijke internationale bevoegdheidsregeling voor draagmoederschap minder wenselijk. Zij meent dat de door de SHO voorgestelde *scope rule* in de materiële regeling voldoende mogelijkheden biedt om een te ruim gebruik van de draagmoederschapsregeling tegen te gaan en dat wenselijk is dat op grond van de huidige bevoegdheidsgrond van art. 3 sub c Rv bevoegdheid kan worden aangenomen in specifieke gevallen die evident met Nederland verbonden zijn, maar die door de thans voorgestelde bijzondere rechtsmachtregel voor draagmoederschap niet bij de Nederlandse rechter terecht zouden kunnen.⁴

Naar de mening van de Staatscommissie IPR zou de *lex specialis* bij voorkeur moeten inhouden dat de Nederlandse rechter ingeval van draagmoederschap internationale bevoegdheid kan aannemen als aan twee voorwaarden cumulatief is voldaan: (i) de draagmoeder heeft gewone verblijfplaats in Nederland, en (ii) ten minste één wensouder heeft gewone verblijfplaats in Nederland. Peilmoment waarop de gewone verblijfplaats moet worden beoordeeld, dient te zijn het tijdstip van indiening van het gemeenschappelijk verzoek in de zin van artikel 205 (voorstel SHO). Nu de rechterlijke goedkeuring dient te worden verkregen vóór de conceptie van het kind, zullen draagmoeder en ten minste één wensouder hun gewone verblijfplaats voor de conceptie van het kind in Nederland moeten hebben.⁵ Een wijziging van de gewone verblijfplaats nadat het gemeenschappelijk verzoek is ingediend, is niet relevant voor de rechtsmacht van de rechter. In het internationaal bevoegdheidsrecht geldt immers het beginsel van *perpetuatio fori* ("eens bevoegd, blijft bevoegd").

De Staatscommissie IPR heeft zich afgevraagd of ook nationaliteit (in het bijzonder de nationaliteit van het kind) als voorwaarde voor bevoegdheid zou moeten worden opgenomen, maar zij ziet hiervoor geen reden. De Staatscommissie IPR acht het meer opportuun om het stellen van een eis ten aanzien van het bezit van een nationaliteit van het kind, te betrekken in de materiële beoordeling van een draagmoederschapsverzoek.

⁴ In dit verband werd opgemerkt dat in het door de SHO voorgestelde artikel 1:205 lid 3 onder b en onder d geen tijdstip wordt genoemd waarop de gewone verblijfplaats van de draagmoeder en (ten minste één) van de wensouders, moet worden getoetst. Blijkens de toelichting (Rapport SHO p. 504 en 462) heeft de SHO voor ogen dat de draagmoeder en ten minste één van de wensouders gedurende het gehele draagmoederschapstraject de gewone verblijfplaats in Nederland hebben.

⁵ De SHO geeft in haar toelichting bij art. 205 aan dat de in sub b gestelde eis dat de draagmoeder haar gewone verblijfplaats in Nederland heeft, tevens impliceert dat de draagmoeder deze naar redelijke verwachting gedurende de zwangerschap zal behouden en dat dit ook geldt voor degene die het ouderschap wenst te aanvaarden (Rapport SHO, p. 504).

Voor de bevoegdheidsgrond voor draagmoederschap kan in een nieuwe wetsbepaling worden voorzien (bijvoorbeeld artikel 3a Rv). Deze bepaling zal dan als *lex specialis* gelden en derogeren aan de bevoegdheidsgronden van artikel 3 Rv.

De Staatscommissie IPR heeft zich verder afgevraagd of aan de Nederlandse rechter ook bevoegdheid moet kunnen toekomen in het geval dat sprake is van een in het buitenland geconstrueerd draagmoederschap. De situatie kan zich voordoen dat alle betrokkenen in het buitenland wonen en het draagmoederschap zich ook daar afspeelt, maar dat vervolgens betrokkenen of enkelen van hen zich in Nederland vestigen. In deze situatie is er geen initiële Nederlandse rechter die zich over de draagmoederschapsovereenkomst heeft gebogen. De Staatscommissie IPR is van mening dat het te ontwerpen nieuwe artikel 3a Rv hierop niet van toepassing is. In een dergelijk geval zal de bevoegdheid onafhankelijk van het draagmoederschap worden bepaald aan de hand van de bevoegdheidsregels die gelden voor het onderwerp van het geschil. Zou het bijvoorbeeld om een alimentatiekwestie gaan, dan zal de voor de alimentatie geldende bevoegdheidsregeling toepassing kunnen vinden. Zou het gaan om de vraag naar de afstammingsrechtelijke gevolgen van het buitenlandse draagmoederschap, dan kan de Nederlandse rechter zijn bevoegdheid beoordelen op basis van het huidige artikel 3 Rv.

De Staatscommissie IPR concludeert dat de in een afzonderlijk nieuw artikel (artikel 3a Rv) op te nemen *lex specialis* uitsluitend betrekking dient te hebben op het draagmoederschap in Nederland, zoals dit door de SHO is voorgesteld op te nemen in Boek 1 BW. Uit de formulering van het nieuwe artikel 3a Rv, dan wel uit de hierbij op te stellen toelichting, moet duidelijk worden dat deze afzonderlijke bevoegdheidsregel derogeert aan de in artikel 3 Rv opgenomen bevoegdheidsgronden. Hierbij moet worden bedacht dat de insteek van de SHO was om 'draagmoederschapstoerisme' zoveel mogelijk te voorkomen. Indien de rechtsmacht van de Nederlandse rechter wordt geregeld op de wijze zoals de Staatscommissie IPR voorstelt, wordt 'draagmoederschapstoerisme' voorkomen en heeft de in art. 1:205 BW door de SHO voorgestelde scope rule geen zelfstandige betekenis meer en kan deze worden geschrapt. De Staatscommissie IPR heeft de vraag besproken of de rechtsmacht van de Nederlandse rechter in gevallen van draagmoederschap niet ruimer zou moeten worden geformuleerd dan in het voorgaande is voorgesteld, met name of de Nederlandse rechter ook (residueel) bevoegd zou moeten zijn indien het belang van het kind dit (anderszins) vergt. Het komt de Staatscommissie IPR als beter voor om geen open einde op te nemen in een nieuw artikel 3a.

De Staatscommissie IPR heeft ook stilgestaan bij de vraag naar de rechtsmacht van de Nederlandse rechter ten aanzien van andere juridische kwesties die bij draagmoederschap kunnen rijzen. Er zijn verschillende situaties denkbaar waarin een beroep op de rechter wordt gedaan. Dit volgt reeds uit het bepaalde in de voorgestelde artikelen 205 t/m 210 Boek 1 BW. De gemaakte afspraken kunnen ter discussie worden gesteld. Hierbij kan worden gedacht aan de volgende gevallen. De wensouder(s) kunnen zich willen terugtrekken uit de overeenkomst, de draagmoederschapsovereenkomst laten ontbinden, en doorhaling van de akte van aanvaarding van het ouderschap verzoeken op grond van bedreiging, dwaling, bedrog of gewijzigde omstandigheden (artikel 210). De draagmoeder kan tot na de geboorte terugkomen op de afspraken en bij de rechter doorhaling van de akte van aanvaarding van het ouderschap verzoeken. Er kunnen geschillen ontstaan die zien op de afstamming, bijvoorbeeld over de

toestemming van de draagmoeder, over de akte van aanvaarding en andere aspecten van het draagmoederschap.

De Staatscommissie IPR is van mening dat de in een nieuw artikel 3a Rv op te nemen *lex specialis* een ruim materieel toepassingsbereik moet krijgen en ook betrekking moet hebben op kwesties die ingevolge artikelen 205 t/m 210 uit de draagmoederschapsovereenkomst kunnen voortvloeien, met uitzondering van kwesties die de ouderlijke verantwoordelijkheid betreffen. Deze laatste worden immers beheerst door Europese en internationale IPR-regelgeving.⁶ Het lijkt het meest voor de hand te liggen dat de rechter die de overeenkomst heeft goedgekeurd ook bevoegd is ten aanzien van de hierboven genoemde kwesties. Dat geldt alleen voor draagmoederschapsconstructies die naar Nederlands recht tot stand zijn gekomen. Ten aanzien van buitenlandse draagmoederschapsconstructies, zal de bevoegdheid van de Nederlandse rechter, zoals ook hierboven werd beschreven, niet worden getoetst aan de *lex specialis* van het nieuwe artikel 3a Rv, maar aan de op het desbetreffende geschil van toepassing zijnde bevoegdheidsbepaling.

De Staatscommissie IPR heeft de vraag besproken of het mogelijk moet zijn in het geval dat een specifiek voor draagmoederschap te formuleren bevoegdheidsbepaling (artikel 3a Rv) geen bevoegde Nederlandse rechter oplevert, nog een beroep kan worden gedaan op artikel 9 Rv, waarin bevoegdheid is opgenomen in het geval van stilzwijgende aanvaarding van rechtsmacht (sub a), en in twee gevallen is voorzien in een 'noodbevoegdheid' (sub b en c, *forum necessitatis*). Volgens de Staatscommissie IPR verdient het de voorkeur dat de nieuwe bevoegdheidsbepaling een beroep op het *forum necessitatis* van artikel 9 Rv uitsluit. Dit biedt, in gevallen van draagmoederschap, de grootst mogelijke duidelijkheid en rechtszekerheid over de bevoegdheid. De Staatscommissie IPR heeft hierbij betrokken dat zowel de in artikel 9, sub a, Rv opgenomen mogelijkheid van een stilzwijgende forumkeuze, mocht deze bepaling al van toepassing kunnen zijn⁷, als de in artikel 9 sub b opgenomen mogelijkheid om bevoegdheid aan te nemen wanneer een gerechtelijke procedure buiten Nederland onmogelijk blijkt, de deur naar de rechtsmacht van de Nederlandse rechter zou openzetten voor draagmoederschapssituaties die niet in Nederland 'thuis horen' (geen of onvoldoende band met Nederland hebben). De in artikel 9, sub c, Rv opgenomen mogelijkheid van het relatieve *forum necessitatis* ziet uitsluitend op dagvaardingsprocedures en heeft mitsdien voor verzoeken omtrent draagmoederschap geen betekenis.

⁶ Zie Verordening (EG) nr. 2201/2003 van de Raad van 27 november 2003 betreffende de bevoegdheid en de erkenning en tenuitvoerlegging van beslissingen in huwelijkszaken en inzake de ouderlijke verantwoordelijkheid, en tot intrekking van Verordening (EG) nr. 1347/2000, PbEG 2003, L. 338/1 (de Verordening wordt aangeduid als de Verordening Brussel II-bis); Verdrag inzake de bevoegdheid, het toepasselijke recht, de erkenning, de tenuitvoerlegging en de samenwerking op het gebied van ouderlijke verantwoordelijkheid en maatregelen ter bescherming van kinderen, gesloten te 's-Gravenhage op 19 oktober 1996, Trb. 1997, 299.

⁷ De in artikel 9 onder a geboden mogelijkheid om bevoegdheid aan te nemen op grond van het verschijnen van verweerder in de procedure, staat open voor rechtsbetrekkingen die ter vrije bepaling van partijen staan. Traditioneel wordt van het familierecht gezegd dat dit in het algemeen niet ter vrije bepaling van partijen staat, en daarom niet onder deze bepaling zou vallen (zie o.m. P. Vlas, Groene Serie Burgerlijke Rechtsvordering, art. 9, aant. 2). Draagmoederschap staat echter wel in belangrijke mate ter vrije bepaling van partijen. Niet uitgesloten is daarom dat artikel 9, sub a, Rv van toepassing zou kunnen worden verklaard.

Samenvattend beveelt de Staatscommissie IPR aan om:

- Aan artikel 3 Rv een speciale bevoegdheidsregeling toe te voegen voor draagmoederschapsconstructies (artikel 3a Rv);
- De bevoegdheidsgrondslag te koppelen aan de gewone verblijfplaats van de draagmoeder en ten minste één van de wensouders, waarbij als peildatum geldt het tijdstip waarop het verzoek op de voet van art. 1:205 BW bij de rechter wordt ingediend;
- De bevoegdheidsregeling te laten gelden als een *lex specialis*;
- De bevoegdheidsregeling te laten derogeren aan artikel 3 Rv (algemene bevoegdheidsregel voor verzoekschriftprocedures) en aan artikel 9 Rv;
- Bij toepassing van de bevoegdheidsregeling uit te gaan van het *perpetuatio fori*-beginsel.
- De bevoegdheidsregeling te beperken tot de Nederlandse draagmoederschapsregeling;
- De bevoegdheidsregeling een ruim materieel toepassingsbereik te geven, zich uitstrekkende tot alle geschillen die ingevolge de artikelen 205 t/m 210 kunnen voortvloeien uit de draagmoederschapsovereenkomst (m.u.v. ouderlijke verantwoordelijkheid);
- De bevoegdheid in deze met de draagmoederschapsregeling samenhangende kwesties niet opnieuw te laten toetsen, en de oorspronkelijk bevoegde rechter als “vervolg forum” bevoegdheid te geven, ongeacht mogelijk tijdsverloop.

2.4 Conflictregel

De Staatscommissie is ten aanzien van de conflictregel ter bepaling van het toepasselijke recht op draagmoederschapsregelingen van mening, dat deze regelingen, gelet op hun eigenheid, niet kunnen worden ondergebracht bij een bestaande conflictregel. De Staatscommissie IPR adviseert om een separate conflictregel voor draagmoederschap te ontwerpen en deze op te nemen in Titel 5 van Boek 10 BW.

Voor het toepasselijke recht toont de Staatscommissie IPR zich voorstander van *Gleichlauf*: de Nederlandse rechter past Nederlands recht toe. Uit hetgeen in de vorige paragraaf is besproken over de rechtsmacht van de Nederlandse rechter en de vraag wie toegang tot de Nederlandse draagmoederschapsregeling zouden moeten hebben, volgt reeds dat de bevoegdheid van de Nederlandse rechter is beperkt tot een toepassing van de Nederlandse draagmoederschapsregeling. Hierbij past een eenzijdige conflictregeling waarin de Nederlandse rechter het Nederlandse recht toepast. Een ander bepalend argument om te kiezen voor toepassing van het *Gleichlauf*beginsel, is dat internationaal verschillend wordt gedacht over draagmoederschap. Sommige landen kennen in het geheel geen regeling voor draagmoederschap en sluiten aan bij bestaande regels over afstamming of adoptie. Weer andere landen accepteren geen draagmoederschap of slechts beperkte vormen van draagmoederschap. Voor landen waar draagmoederschap wel een specifieke regeling kent, geldt dat er grote verschillen bestaan tussen de regelingen.⁸ Een meerzijdige conflictregel die kan leiden tot de toepasselijkheid van een buitenlands rechtstelsel, stuit daarmee op bezwaren van onwerkbaarheid, onuitvoerbaarheid en mogelijk niet te rechtvaardigen beperkingen. Tenslotte is met een eenzijdige conflictregel die

⁸ Documenten (Rapporten en Achtergrondnotities) ten behoeve van het *Surrogacy-Project* van de Haagse Conferentie: <https://www.hcch.net/en/projects/legislative-projects/parentage-surrogacy>; M. Wells-Greco, *The status of children arising from inter-country surrogacy arrangements*, The Hague: Eleven international publishing 2016; K. Boele-Woelki, I. Sumner and M. Vonk, *Draagmoederschap en illegale opnemings van kinderen*, Rapport CERF, Utrecht 2011.

onverkort uitgaat van het Gleichlaufbeginsel gewaarborgd dat de waarborgen omtrent toestemming van de draagmoeder worden beoordeeld naar Nederlands recht. Het toestemmingsaspect behoeft dan geen aparte conflictregeling.

Het Gleichlaufbeginsel, en dus toepassing van het Nederlandse recht, dient volgens de Staatscommissie IPR te gelden voor alle uit de artikelen 205 t/m 210 BW voortvloeiende kwesties. Dat betekent dat in het geval dat de Nederlandse rechter bevoegdheid heeft aangenomen, en dus de deur naar toepassing van de Nederlandse regeling van het draagmoederschap is geopend, als gevolg van het beginsel van *Gleichlauf* het Nederlandse recht onverkort van toepassing is, daaronder begrepen de afstammingsrechtelijke gevolgen van het draagmoederschap.

Niet alleen de Nederlandse rechter, maar ook andere autoriteiten, in het bijzonder de ambtenaar van de burgerlijke stand, passen het Nederlandse recht toe. Aangezien de Staatscommissie IPR adviseert om de draagmoederschapregeling (artikel 205 t/m 210) aan het Nederlandse recht te onderwerpen, zijn ook partijen in hun afspraken aan dit recht gebonden.

Omdat de basis voor de rechten en verplichtingen van draagmoeder en wensouder(s) wordt gevormd door de draagmoederschapsovereenkomst, heeft de Staatscommissie IPR zich gebogen over de vraag of deze overeenkomst door de Verordening Rome I wordt beheerst alsook over de verhouding tussen een in Boek 10 BW op te nemen conflictregel voor draagmoederschap enerzijds en de Verordening Rome I anderzijds.⁹ De Staatscommissie IPR stelt vast dat de staat van natuurlijke personen, alsmede verbintenissen die voortvloeien uit familierechtelijke betrekkingen en uit betrekkingen die overeenkomstig het op die betrekkingen toepasselijke recht geacht worden vergelijkbare gevolgen te hebben, op grond van artikel 1 lid 2, aanhef en sub a resp. b, Verordening Rome I buiten het materiële toepassingsgebied van deze verordening vallen. Op grond hiervan zullen geschillen die uit de draagmoederschapsovereenkomst voortvloeien, niet onder het materiële bereik van deze verordening vallen. Ingevolge artikel 154 Boek 10 BW is de Verordening Rome I echter van overeenkomstige toepassing op verbintenissen uit overeenkomst die buiten de werkingssfeer van deze verordening vallen en die als verbintenissen uit overeenkomst kunnen worden aangemerkt. Bij de toepassing van art. 10:154 BW dient rekening te worden gehouden met het bestaan van bijzondere internationale en nationale bepalingen.¹⁰ Dat betekent dat wanneer een van de toepassing van de Verordening Rome I uitgezonderd onderwerp een eigen conflictregeling kent, artikel 10:154 BW niet van toepassing is. Nu de Staatscommissie IPR adviseert om in Boek 10 een afzonderlijke conflictregel in te voeren voor afspraken met betrekking tot draagmoederschap, behoort voor een analoge toepassing van de Verordening Rome I geen plaats te zijn.

Mocht de Nederlandse rechter of ambtenaar burgerzaken worden geconfronteerd met een buitenlandse draagmoederschapconstructie die in het buitenland tot het ontstaan van familierechtelijke betrekkingen met de wensouder(s) heeft geleid, dan zijn voor de erkenning hiervan de algemene erkenningsbepalingen zoals neergelegd in de artikelen 10:100 en 10:101

⁹ Verordening (EG) nr. 593/2008 van het Europees Parlement en de Raad van 17 juni 2008 inzake het recht dat van toepassing is op verbintenissen uit overeenkomst (Rome I), PbEU 2008, L 177/6.

¹⁰ X.E. Kramer, Tekst & Commentaar Burgerlijk Wetboek, art. 10:154 BW, aant. 2. De MvT bij art. 10:154 BW verwijst overigens enkel naar verdragen (TK 2009-2010, 32 137, 3). Gelet op het systeem van Boek 10 BW ligt het voor de hand aan te nemen dat ook bepalingen die een specifieke conflictregel bevatten, dienen te worden gerespecteerd.

BW van toepassing. Daarbij vindt geen conflictenrechtelijke toets plaats. Mochten de afstammingsrechtelijke gevolgen in Nederland niet worden erkend, dan ontstaat een hinkende afstammingsrelatie. Het draagmoederschap wordt als het ware “weggedacht”, en de gewone (bestaande) conflictregel met betrekking tot de afstamming herleeft. Indien de wensouder(s) in Nederland juridische ouders willen worden, dan zullen zij dit via de algemene van toepassing zijnde regels over afstamming of adoptie moeten doen. De Nederlandse draagmoederschapsregeling zal voor hen in die situatie doorgaans niet (meer) openstaan.

Over de te verwachten erkenning in het buitenland van de afstammingsrechtelijke gevolgen die op basis van de Nederlandse draagmoederschapsregeling in Nederland tot stand zijn gebracht, merkt de Staatscommissie IPR het volgende op. Als gevolg van een eenzijdige conflictregel waarin het Gleichlaufbeginsel wordt verwoord, zullen Nederlandse autoriteiten steeds de Nederlandse draagmoederschapsregeling toepassen. In het voorstel van de SHO wordt de afstammingsrechtelijke verhouding na draagmoederschap in een akte van de burgerlijke stand neergelegd. Voor het buitenland betekent dit dat het zal gaan om de erkenning van een door de ambtenaar van de burgerlijke stand opgestelde akte. Als de bevoegdheid van de rechter die toestemming geeft tot het opmaken van die akte op een internationaal aanvaardbare grond is gebaseerd, hetgeen volgens de Staatscommissie IPR met invoering van het voorgestelde artikel 3a Rv wordt bereikt, is op dit punt de kans groter dat geen blokkade te verwachten is voor erkenning van de akte in het buitenland.

Samenvattend beveelt de Staatscommissie IPR aan om:

- In titel 5 van Boek 10 BW een aparte conflictregel voor draagmoederschap op te nemen;
- Deze conflictregel te formuleren als eenzijdige conflictregel waarin toepassing van Nederlands recht de regel is (Gleichlaufbeginsel), en bij deze regel geen uitzonderingen of subsidiaire aanknopingsregels op te nemen;
- De conflictregel een ruim materieel toepassingsbereik te geven en te betrekken op alle kwesties die volgen uit artikel 205 t/m 210 BW.

2.5 Erkenning van buiten Nederland ontstane afstammingsrelaties na draagmoederschap

De huidige regeling voor erkenning van in het buitenland ontstane of gewijzigde familierechtelijke betrekkingen (afstammingsrelaties), is te vinden in de artikelen 10:100 en 10:101 BW. De Haagse Conferentie voor Internationaal Privaatrecht heeft in 2015 een Expertgroep in het leven geroepen om te onderzoeken of het haalbaar is om een internationale regeling tot stand te brengen waarin de erkenning van buitenlandse afstamming, inclusief de afstammingsrechtelijke gevolgen van draagmoederschap wordt geregeld.¹¹ De bevindingen van de Expertgroep zijn op dit moment nog onvoldoende concreet om hierop vooruit te lopen.

De twee belangrijkste vragen waarover de Staatscommissie IPR zich heeft gebogen zijn (i) of de huidige erkenningsregeling uit Boek 10 BW ook op de afstammingsrechtelijke gevolgen van

¹¹ <https://www.hcch.net/en/projects/legislative-projects/parentage-surrogacy>

draagmoederschap kan worden toegepast, en (ii) of aan de openbare orde-exceptie al dan niet een concrete invulling moet worden gegeven.

Aansluiting bij de artikelen artikel 10:100 en 10:101 BW?

De Staatscommissie constateert dat er internationaal grote verschillen bestaan in procedures op basis waarvan bij draagmoederschap het ouderschap tot stand komt. Er is derhalve een breed spectrum aan gevallen waarin de erkenning van afstammingsrechtelijke gevolgen van in het buitenland tot stand gekomen draagmoederschap getoetst moet worden. De Staatscommissie IPR onderscheidt drie categorieën:

1. Er is een buitenlandse rechterlijke beslissing. De aard van de rechterlijke beslissing kan verschillen. Er kan een rechterlijke beslissing zijn waarin de rechter een constitutieve of declaratoire beslissing geeft omtrent het ouderschap. Er kan een rechterlijke beslissing zijn waarin goedkeuring wordt verleend aan het draagmoederschapstraject of aan het tot stand brengen van ouderschap van de wensouders. In dit laatste geval zullen de afstammingsrechtelijke betrekkingen niet volgen uit de rechterlijke uitspraak maar uit een ander aanvullend rechtsfeit of rechtshandeling. Ook kunnen de wensouders juridisch ouders zijn geworden na een gerechtelijke adoptieprocedure.

De Staatscommissie IPR is van mening dat wanneer sprake is van een constitutieve of declaratoire rechterlijke beslissing omtrent het ouderschap, voor de erkenning aansluiting gezocht kan worden bij artikel 10:100 BW. Is een ander rechtsfeit bepalend voor het ouderschap, dan valt de situatie binnen de tweede, hierna te bespreken categorie. Is ouderschap van de wensouders het gevolg van een buitenlandse gerechtelijke adoptieprocedure, dan zijn er twee opties, afhankelijk van de wijze waarop de verhouding wordt gekwalificeerd (kwalificatie *lege causae* dan wel *lege fori*): Er wordt aangesloten bij de erkenningsregels van adoptie (in het bijzonder Titel 6, Afdeling 3 Boek 10 BW)¹², of er wordt aangesloten bij de erkenningsregeling van afstamming, in het bijzonder artikel 10:100 BW. Het onderwerpen aan de erkenningsregels van adoptie zal, met name als het een interlandelijke adoptie betreft waarop artikel 10:109 BW van toepassing is, veelal tot gevolg hebben dat aan de erkenning strengere eisen (zoals de eisen van de Wobka) worden gesteld dan nodig of dan die door de SHO worden voorgesteld. De Staatscommissie IPR heeft een lichte voorkeur om in dit geval aan te sluiten bij de erkenningsregels terzake van afstamming en meent dat deze (hier: art. 10:100 BW) zullen volstaan.

2. Er is geen buitenlandse rechterlijke beslissing waarin het ouderschap wordt bepaald, maar wel een buitenlandse akte (van de ambtenaar van de burgerlijke stand of van een notaris). De Staatscommissie IPR is van mening dat voor deze gevallen aansluiting kan worden gezocht bij artikel 10:101 BW.
3. Er is noch een buitenlandse rechterlijke beslissing noch een buitenlandse akte waarbij familierechtelijke betrekkingen worden vastgesteld of gewijzigd. Er wordt slechts gesteld dat in land X van rechtswege een afstammingsrechtelijke betrekking als gevolg van draagmoederschap is ontstaan.

De bestaande erkenningsregeling van de artikelen 10:100 resp. 10:101 BW laat een lacune zien wanneer het gaat om een situatie waarin draagmoederschap als grondslag

¹² De Speciale Commissie die in 2010 heeft geadviseerd over de praktische toepassing van het Adoptieverdrag 1993 vindt dit Verdrag ongeschikt om toe te passen op internationaal draagmoederschap, zie *Conclusions and Recommendations and Report of the 2010 special commission on the practical operation of the 1993 Hague Intercountry Adoption Convention, para 25.*

voor familierechtelijke betrekkingen geldt, maar er geen rechterlijke uitspraak of akte voorhanden is waaruit de familierechtelijke betrekking blijkt. Strikt genomen zou dit met een meerszijdige conflictregel kunnen worden opgelost. Het heeft de voorkeur van de Staatscommissie IPR de oplossing van deze kwestie vooralsnog aan de praktijk over te laten, en daarmee ook de vraag of de afstammingsrechtelijke gevolgen hier eventueel als een *fait accompli* (artikel 10:9 BW) dan wel door analoge toepassing van de conflictregel (i.h.b. artikel 10:95 BW) kunnen worden geaccepteerd.¹³

Openbare orde-exceptie nader invullen?

De artikelen 10:100 en 10:101 BW voorzien beide in de mogelijkheid om erkenning te weigeren op grond van kennelijke onverenigbaarheid met de openbare orde. Ook buiten deze bepalingen kan de openbare orde algemeen als weigeringsgrond fungeren (vgl. art. 10:6 BW). De Staatscommissie IPR is van mening dat in alle drie situaties die hierboven zijn beschreven, een openbare orde-toets zal kunnen worden aangelegd en dat deze openbare orde-toets in al deze gevallen dezelfde zou moeten zijn.

De vraag is of gekozen moet worden voor een 'open' formulering (met een verschuiving van de afweerkraft van de openbare orde al naar gelang de betrokkenheid met Nederland) of voor een meer concrete invulling van de openbare orde. In de besprekingen in de Staatscommissie IPR werd naar voren gebracht dat dit onderwerp ook in de werkgroep die in het kader van de Haagse Conferentie voor IPR de diverse aspecten van het draagmoederschap bestudeert, een onderwerp van grote aandacht is. Daarbij is vooral de vraag of er al dan niet minimumwaarborgen moeten worden geformuleerd om (buitenlands) draagmoederschap te kunnen erkennen. Deze vraag is relevant vanwege de vele fundamentele belangen die in het geding kunnen zijn zowel van het kind als aan de zijde van de draagmoeder en van de wensouders, alsook vanwege de ethische en gezondheidsaspecten die bij draagmoederschap aan de orde kunnen zijn. De SHO beveelt aan dat in de wet duidelijk moet worden vastgelegd onder welke voorwaarden de erkenning van het in het buitenland ontstane juridisch ouderschap na draagmoederschap in Nederland mogelijk is (aanbeveling 60). Daarbij beveelt de SHO aan dat internationaal draagmoederschap dat tot stand is gekomen na een rechterlijke toets en dat ook overigens voldoet aan de uitgangspunten van de Nederlandse regeling (waarborgen voor vrije instemming van de geboortemoeder, waarborgen voor het kunnen achterhalen van de ontstaansgeschiedenis voor het kind, ten minste één wensouder is genetisch ouder), in aanmerking behoort te komen voor erkenning in Nederland (aanbeveling 59). Hiermee zou ook aan de ambtenaar burgerlijke stand een voor de praktijk werkbaar toetsingsinstrument worden gegeven. De Staatscommissie IPR begrijpt dat de SHO aanbeveelt om in ieder geval deze voorwaarden vast te leggen in een wettelijke erkenningsregeling. Los van de vraag naar de wenselijkheid hiervan, waarop de Staatscommissie IPR hieronder nader ingaat, meent de Staatscommissie IPR dat bij het vaststellen van een erkenningsregeling de praktische uitvoerbaarheid niet de primaire overweging behoort te zijn.

De Staatscommissie IPR constateert dat voor beide opties (i.e. een open geformuleerde openbare orde-toets respectievelijk een nader geconcretiseerde openbare orde-toets) een aantal voor- en nadelen kan worden aangevoerd. Zonder de pretentie te hebben hierin volledig te zijn, brengt de Staatscommissie IPR er enkele nader onder de aandacht.

¹³ Zie recent HR 19 februari 2016, ECLI:NL:HR:2016:293, NJ 2016/355, m.nt. Th.M. de Boer, alsook MvT bij art. 10:100 en 101 BW, TK 2009-2010, 32 137, 3.

Het blijkt bijzonder lastig te zijn om een (uitputtende) opsomming te geven van gevallen waarin de openbare orde zich tegen erkenning verzet. Een open toets zou de rechterlijke vrijheid om al naar gelang de omstandigheden van het geval te oordelen, niet inperken. Dit klemmt te meer nu het recht betreffende het draagmoederschap per land kan verschillen, en Nederlandse autoriteiten dus met allerlei vormen van draagmoederschap geconfronteerd kunnen worden. Ook pleit voor het hanteren van een open toets dat draagmoederschap in allerlei landen nog volop in ontwikkeling is. De Staatscommissie IPR neigt ertoe dat een open maatstaf voldoende waarborgen biedt om het belang van het kind, alsook de belangen van draagmoeder en wensouders voldoende te kunnen toetsen.

Het opnemen van geconcretiseerde weigeringsgronden in de wet biedt weliswaar duidelijkheid, maar sluit uit dat er altijd uitzonderingen denkbaar kunnen zijn waarin erkenning in het belang van het kind is. Andersom biedt ook het opnemen van positieve voorwaarden waaronder erkenning geboden is duidelijkheid, maar deze zouden er onder omstandigheden toe kunnen leiden dat erkenning van buitenlands draagmoederschap wordt geboden in situaties waar fundamentele openbare orde beginselen werden geschonden. De huidige rechtspraktijk inzake internationaal draagmoederschap laat zien dat veelal naar oplossingen wordt gezocht om het kind bij de wensouders terecht te laten komen; hier wordt toch vooral van het *fait accompli* uitgegaan. Wordt bijvoorbeeld de buitenlandse geboorteakte van het kind niet erkend, dan wordt een nieuwe geboorteakte opgemaakt. Uiteindelijk wordt het kind een kind van de wensouders. Het is vooral een lange en toch onzekere procedure voor de betrokkenen. Dit zou een argument kunnen zijn om geen harde criteria op te nemen. Te overwegen zou zijn om aan de algemene weigeringsgrond van de openbare orde een extra clause toe te voegen, waarin is bepaald dat tot erkenning kan worden overgegaan als niet-erkenning in strijd is met het belang van het kind.

Het achterwege laten van expliciete minimumeisen of expliciete weigeringsgronden, zal doorgaans ook het belang van continuïteit kunnen dienen: continuïteit in het ouderschap en daarmee ook continuïteit in de opvoeding, en het ontstaan van hinkende ouderschapsverhoudingen kunnen voorkomen.

Door de openbare orde-toets (met een binnengrens – en buitengrensaspect)¹⁴ niet uit te schrijven, kan deze met inachtneming van de concrete omstandigheden van het geval worden aangelegd. Daarbij kan ook de mate van verbondenheid met de Nederlandse rechtsorde worden meegenomen (naarmate deze verbondenheid groter is, zal de openbare orde-exceptie eerder in beeld kunnen komen), en worden betrokken in een noodgedwongen casuïstische beoordeling van het buitenlands draagmoederschap.

Voordeel van een nadere concretisering van de openbare orde norm door weigeringsgronden te expliciteren, is dat hiermee wordt gewaarborgd dat buitenlands draagmoederschap waarin bepaalde inhoudelijke of procedurele fundamentele belangen niet worden gerespecteerd, in Nederland niet op erkenning kan rekenen. Daarmee wordt tevens beoogd de toevlucht tot draagmoederschapsconstructies in het buitenland minder aantrekkelijk te maken. Het

¹⁴ Zie hierover L. Strikwerda, Inleiding tot het Nederlandse Internationaal Privaatrecht, Kluwer: Deventer, 2015, nr. 64.

formuleren van een te open (en daarmee ook mogelijk 'tolerant') erkenningsregime zou deze toevlucht kunnen stimuleren. Voordeel van het formuleren van inhoudelijke voorwaarden voor erkenning is dat buitenlands draagmoederschap alleen zal kunnen worden erkend wanneer in het desbetreffende buitenland aan de door Nederland gestelde voorwaarden wordt voldaan.

Alle voor- en nadelen afwegend, geeft de Staatscommissie IPR de voorkeur aan een open geformuleerde openbare orde-exceptie. Dat sluit het beste aan bij de wijze waarop de openbare orde-exceptie traditioneel in het Nederlandse IPR wordt vormgegeven. De Staatscommissie wil hieraan toevoegen dat in meerdere landen wetgeving met betrekking tot draagmoederschap wordt overwogen of voorbereid, waarin niet zelden oog is voor de fundamentele belangen die hierbij in het geding kunnen zijn. Ook internationale (mensenrechten)organisaties buigen zich over het draagmoederschapsfenomeen wereldwijd en leggen dit tegen de lat van mensenrechten. De Staatscommissie IPR sluit niet uit dat het thans reeds in een erkenningsregel opnemen van concrete minimumnormen, prematuur zal blijken te zijn.

Samenvattend beveelt de Staatscommissie IPR aan om:

- Bij de erkenning van de in het buitenland vastgestelde of gewijzigde afstammingsrechtelijke gevolgen van draagmoederschap aansluiting te zoeken bij artikel 10:100 resp. 10:101 BW in de gevallen waarin deze gevolgen in een rechterlijke uitspraak zijn neergelegd (of daaruit voortvloeien) resp. in een akte zijn neergelegd. Voor de gevallen waarin geen rechterlijke uitspraak of akte is, de erkenning over te laten aan de praktijk.
- De weigeringsgrond van de openbare orde niet nader in te vullen, maar open te formuleren.

3 Overige afstammingskwesities; Titel 5 van Boek 10 BW

Gelet op de door de SHO geformuleerde aanbevelingen en voorgestelde wettelijke regelingen, heeft de Staatscommissie IPR zich gebogen over de volgende zes onderwerpen met bijbehorende conflictregels:

1. Familierechtelijke betrekkingen tussen moeder en kind
2. Familierechtelijke betrekkingen door erkenning
3. Gerechtelijke vaststelling van het ouderschap
4. Meerouderschap
5. Tenietgaan van ouderschap
6. Eenvoudige adoptie /zwakke adoptie

De overige conflictregels, in het bijzonder betreffende familierechtelijke betrekkingen door geboorte (artikel 10:92) en de familierechtelijke betrekkingen door wettiging (artikel 10:98) behoeven volgens de Staatscommissie IPR als gevolg van de voorstellen van de SHO geen aanpassing.

De Staatscommissie IPR heeft besproken of, bij invoering van de door de SHO gedane aanbevelingen en voorgestelde wettelijke regelingen, de thans geldende conflictregels wijziging zouden behoeven. Waar relevant heeft de Staatscommissie IPR het begunstigingsbeginsel in haar advies betrokken.

De Staatscommissie IPR wijst erop dat bij invoering van de door de SHO voorgestelde nieuwe terminologie in het interne recht, deze terminologie ook dient te worden doorgevoerd in de IPR-regels. Zo wordt bijvoorbeeld in titel 5 gesproken van ‘familierechtelijke betrekkingen’ waar de SHO steeds van ‘ouderschap’ (of ‘juridisch ouderschap’) spreekt.

3.1 Familierechtelijke betrekkingen tussen moeder en kind

Huidige IPR-regeling: art. 10:94 BW (familierechtelijke betrekkingen geboortemoeder, bij geboorte buiten huwelijk of geregistreerd partnerschap); voorgestelde wettelijke regelingen SHO: artikelen 197a en 198

In verband met het voorstel van de SHO om in artikel 1:197a onderscheid te maken tussen de geboortemoeder en de draagmoeder, heeft de Staatscommissie IPR aandacht besteed aan de vraag of er een afzonderlijke verwijzingsregel moet komen voor het ouderschap van een draagmoeder. Zoals in dit advies is aangegeven, stelt de Staatscommissie IPR voor om een afzonderlijke IPR-regeling voor het draagmoederschap tot stand te brengen. Deze lex specialis prevaleert voor de draagmoeder boven artikel 10:94, zodat het niet nodig is artikel 10:94 aan te passen met het oog op draagmoederschap. De Staatscommissie IPR geeft de wetgever in overweging om in de Memorie van Toelichting hiervan melding te maken.

3.2 Familierechtelijke betrekkingen door erkenning

Huidige IPR-regeling: art. 10:95 BW; aanbevelingen SHO :24 t/m 28; voorgestelde wettelijke regelingen SHO: artikelen 199 t/m 201

De SHO stelt voor om niet langer te spreken van ‘erkenning van een kind’, maar van ‘aanvaarding van ouderschap’. Deze nieuwe terminologie zal ook in Boek 10 moeten worden doorgevoerd.

In de voorstellen van de SHO wordt de figuur van de aanvaarding van het ouderschap als zodanig in het interne recht niet gewijzigd. Op twee deelaspecten van de aanvaarding worden wezenlijke wijzigingen voorgesteld: (i) het voorschrift dat de geboortemoeder pas nadat zij de meerderjarigheid heeft bereikt toestemming kan geven voor aanvaarding van het ouderschap (art. 200; leeftijdsgrens moeder); (ii) de leeftijd van het kind om toestemming te geven wordt verlaagd naar acht jaar (art. 201; leeftijdsgrens kind).

De Staatscommissie IPR heeft zich de vraag gesteld of artikel 10:95 BW moet worden aangepast. Dit artikel is gebaseerd op het begunstigingsbeginsel (begunstiging van de erkenning), waarbij erkenning van het kind als regel in het belang van het kind wordt geacht, althans aan het belang van het kind wordt meer gewicht toegekend dan aan het belang van de andere betrokkenen.

Bij de vraag of artikel 10:95 BW moet worden aangepast, heeft de Staatscommissie IPR zich afgevraagd of het voorstel van de SHO dat de geboortemoeder pas nadat zij de meerderjarigheid heeft bereikt toestemming kan geven voor aanvaarding van het ouderschap, aanleiding geeft om de conflictregel te wijzigen. Artikel 10:95 lid 3 BW bevat een afzonderlijke regel om het toepasselijke recht betreffende de toestemming van de moeder (geboortemoeder) te bepalen. Deze regel beschermt de moeder: haar toestemming is aan haar nationale wet onderworpen, ongeacht het ingevolge lid 1 van artikel 10:95 BW toepasselijke recht. Heeft de moeder (mede) de Nederlandse nationaliteit, dan is het Nederlandse recht van toepassing. De voorgestelde leeftijdseis in het Nederlandse recht geeft de Nederlandse moeder een extra bescherming. Zou

de beschermingsgedachte van lid 3 moeten worden uitgebreid naar alle moeders, in die zin dat altijd Nederlands recht op het toestemmingsvereiste zou moeten worden toegepast, ook bij buitenlandse moeders? Het Nederlandse recht kan de geboortemoeder meer bescherming bieden dan haar eigen nationale buitenlandse recht (bijvoorbeeld als het buitenlandse recht geen toestemming van de moeder verlangt), maar kan haar ook minder bescherming bieden (bijvoorbeeld als een minderjarige buitenlandse moeder volgens haar nationale recht wel toestemming zou mogen geven, maar haar die mogelijkheid bij toepassing van Nederlands recht wordt ontnomen). Toepassing van buitenlands recht is ook problematisch wanneer het buitenlandse recht de rechtsfiguur van de erkenning niet kent. De Staatscommissie IPR is van mening dat het huidige artikel 10:95 lid 3 voldoende flexibel is.

Wat het voorstel van de SHO betreft om de leeftijd van het kind om toestemming te geven te verlagen naar acht jaar, meent de Staatscommissie IPR dat op dit moment het horen van het kind in het kader van de conflictregels inzake de erkenning vooralsnog niet behoeft te worden besproken. Het horen van het kind is sterk in beweging. Er vindt een brede herbezinning plaats betreffende de positie van het kind in het BW. Daarover is een WODC rapport in voorbereiding. Ook op Europees niveau, in het bijzonder ten aanzien van de herziening (herschikking) van de Verordening Brussel II-bis, is veel aandacht voor het horen van het kind.

Concluderend is de Staatscommissie IPR van mening dat de door de SHO voorgestelde regeling omtrent de aanvaarding van ouderschap *niet* noopt tot fundamentele aanpassingen van de conflictregel inzake de erkenning van het kind (artikel 10:95 BW). Wel dient de gewijzigde terminologie ('aanvaarding van ouderschap' in plaats van 'erkenning van een kind') in Boek 10 te worden doorgevoerd.

3.3 Gerechtelijke vaststelling van het ouderschap

Huidige IPR-regeling: art. 10:97 BW; aanbevelingen SHO: 29 en 30; voorgestelde wettelijke regelingen SHO: artikelen 211 en 212

In het voorstel van de SHO wordt de gerechtelijke vaststelling van het ouderschap in het interne recht niet fundamenteel gewijzigd. Wel is er meer aandacht voor het beschermingsbeginsel en het belang van het kind.

Artikel 10:97 lid 1 is een getrapte verwijzingsregel, gebaseerd op de nauwste verbondenheid.¹⁵ De Staatscommissie IPR heeft besproken of de voorgestelde wijzigingen in het interne recht tot een aanpassing van artikel 10:97 zouden moeten leiden en of in dit artikel, en daarmee in de conflictregel, een ander uitgangspunt moet gaan gelden. Met name rijst de vraag of in artikel 10:97, evenals in artikel 10:95, het begunstigingsbeginsel een rol zou moeten spelen. De Staatscommissie IPR begrijpt de wenselijkheid om het eerste lid van artikel 10:97 te modelleren naar het eerste lid van artikel 10:95. Introductie van het begunstigingsbeginsel zou dan zien op een begunstiging van het vaststellen van ouderschap. De Staatscommissie betwijfelt of dit beginsel in artikel 10:97 een rol zou moeten krijgen. Hoewel aan het belang van het kind in de

¹⁵ Het beginsel van de nauwste verbondenheid wordt in het artikel overigens niet steeds gerespecteerd. In het bijzonder past het tweede lid, waarin de meervoudige nationaliteit is geregeld, eigenlijk niet goed bij het criterium van de nauwste verbondenheid. Respect voor deze verbondenheid zou verlangen dat bij meervoudige nationaliteit een effectiviteitstoets moet worden aangelegd.

voorstellen van de SHO een grote rol wordt toegekend, stelt de Staatscommissie IPR vast dat bij de gerechtelijke vaststelling van het ouderschap verschillende belangen een rol spelen, die niet altijd parallel behoeven te lopen, reden waarom ook in artikel 10:97 begunstiging van het kind niet voorop staat. De voorgestelde bepaling (artikel 211) houdt er overigens eveneens rekening mee dat een gerechtelijke vaststelling van het ouderschap niet altijd in het belang van het kind is (lid 2 van artikel 211).

De Staatscommissie IPR meent dat de inconsistentie tussen artikel 10:95 en 10:97 BW (anders dan in artikel 10:97 wordt in artikel 10:95 BW het begunstigingsbeginsel wel erkend) onder het huidige recht ook al aanwezig is, en niet wordt veroorzaakt door de nieuwe voorstellen. De Staatscommissie IPR ziet daarom in de voorgestelde regeling onvoldoende aanleiding om in artikel 10:97 het begunstigingsbeginsel op te nemen. Het kan aan de rechtspraak worden overgelaten om, indien nodig, met behulp van de openbare orde en artikel 8 EVRM naar oplossingen zoeken. Wel verdient het aanbeveling om artikel 10:97 BW genderneutraal te formuleren.

Concluderend is de Staatscommissie IPR van mening dat de door de SHO voorgestelde regeling omtrent de gerechtelijke vaststelling van ouderschap *niet* noopt tot fundamentele aanpassingen van de huidige conflictregel van artikel 10:97 BW. Mocht niettemin worden overwogen het begunstigingsbeginsel in het eerste lid op te nemen, dan is punt van aandacht dat bij een verzoek tot gerechtelijke vaststelling van ouderschap belangen van meerdere betrokkenen een rol kunnen spelen en dat vaststelling van ouderschap niet per definitie het belang van het kind dient. De leden 2 en 3 van artikel 10:97 behoeven geen wijziging. Een genderneutrale formulering heeft de voorkeur.

3.4 Meerouderschap

Aanbeveling 35 SHO; voorgestelde wettelijke regelingen SHO: artikelen 202 t/m 204

Meerouderschap: Introductie

De SHO stelt voor om meerouderschap wettelijk te faciliteren. De Staatscommissie IPR is nagegaan of in titel 5 Boek 10 een aparte regeling voor meerouderschap opgenomen dient te worden, of dat met de bestaande conflictregeling kan worden volstaan. Gelet op het specifieke karakter en de wijze van totstandkoming van meerouderschap, is de Staatscommissie IPR van mening dat deze rechtsfiguur zodanig afwijkt van bestaande wijzen waarop afstamming kan worden gevestigd of gewijzigd, dat onderzocht dient te worden of er niet alleen een aparte conflictregel maar ook een speciale rechtsmachtregel ontwikkeld dient te worden.

Het meerouderschap is een nieuwe rechtsfiguur met de volgende karakteristieke elementen: het bestaan van een meerouderschapsovereenkomst tussen meer dan twee en maximaal vier personen die ouders van een kind wensen te worden (opgemaakt vóór de conceptie van het kind); een gezamenlijk verzoek aan de rechter (door allen die ouders willen worden); rechterlijke toetsing; rechterlijke toestemming voor het opmaken door een ambtenaar van de burgerlijke stand van een akte van aanvaarding van het ouderschap van meer dan twee personen; opmaken van een akte van aanvaarding van het ouderschap door de ambtenaar van de burgerlijke stand. De geboortemoeder en de met haar gehuwde of geregistreerde partner worden van rechtswege

ouder op basis van artikel 198.¹⁶ Alleen voor de personen die niet reeds van rechtswege ouder worden, is het ouderschap een gevolg van de akte van aanvaarding van ouderschap.¹⁷ De rechterlijke toestemming en de meerouderschapsovereenkomst worden vervolgens ingeschreven in het register ontstaansgeschiedenis (ROG). Hoewel de afstamming uiteindelijk voor enkele van de ouders door de akte van aanvaarding tot stand komt, vormen de meerouderschapsovereenkomst en de rechterlijke goedkeuring eveneens wezenlijke elementen.

Bevoegde rechter

Waar het betreft de internationale bevoegdheid van de rechter zou gedacht kunnen worden aan een speciale voor het meerouderschap geldende bevoegdheidsregel. Als het huidige artikel 3 Rv toepassing zou vinden, is het voldoende dat één van de betrokkenen in Nederland woont. Dit zou mogelijk de deur kunnen open zetten voor “meerouderschapstoerisme”. Een voor het meerouderschap geldende bijzondere regel waaraan de rechter internationale bevoegdheid kan ontlenuen en waarbij de toegang tot de rechter enigszins beperkt is, lijkt daarom aantrekkelijker. Dit zou ook dienstig kunnen zijn voor de erkenningskansen elders van het meerouderschap. Het meerouderschap is rechtsvergelijkend beschouwd een aparte rechtsfiguur. Uit onderzoek dat in opdracht van de SHO werd uitgevoerd door de Universiteit Antwerpen, volgt dat uit een *quick scan* blijkt dat er in Europa geen land is dat het volwaardig meerouderschap kent. In Frankrijk en België zijn eerste initiatieven genomen om meerouderschap te onderzoeken. Slechts enkele deelstaten van de Verenigde Staten kennen het meerouderschap in enigerlei vorm in wetgeving of soms erkend in rechterlijke beslissingen. Dit laatste doet zich ook in Canada voor. In sommige landen kan door de combinatie van afstamming en adoptie (in het bijzonder ook de zwakke adoptie) meerouderschap ontstaan (bijv. België, Frankrijk, Luxemburg, Argentinië).¹⁸ In dit licht zou als uitgangspunt kunnen worden genomen dat toegang tot de Nederlandse rechter toegang tot de meerouderschapsregeling met zich brengt. Deze toegang tot de rechter (internationale bevoegdheid) zou dan in een eigen bepaling geregeld moeten worden. De Staatscommissie IPR meent dat dit laatste de voorkeur verdient.

De SHO heeft er bewust van afgezien om de eis van een gewone verblijfplaats als zelfstandige eis op te nemen in de beoogde interne regeling.¹⁹ Omdat het meerouderschap in de meeste landen niet bekend is en erkenning daarvan in het buitenland op problemen kan stuiten, in het bijzonder als Nederland een ruim rechtsmachtsregime kent, alsook – zij het in mindere mate - om meerouderschapstoerisme niet te stimuleren, meent de Staatscommissie IPR dat er een rechtsmachtregeling zou moeten komen die uitgaat van voldoende sterke verbondenheid met de Nederlandse rechtsorde. Gedacht kan daarbij worden aan een regel die inhoudt dat de Nederlandse rechter bevoegd is wanneer de geboortemoeder en de personen die met de geboortemoeder (en haar levensgezel) ouders van een kind wensen te worden, in Nederland hun gewone verblijfplaats hebben. Hiermee zouden meer eisen worden gesteld dan onder het huidige

¹⁶ Aldus ook de toelichting bij artikel 202, Rapport SHO, p. 500.

¹⁷ Idem.

¹⁸ K. Sikorska, Th. Kruger en F. Swennen, *Meerouderschap en meeroudergezag*. Onderzoek uitgevoerd in opdracht van de Staatscommissie Herijking Ouderschap, 19 augustus 2015, Hoofdstuk 3 (p. 18-39) met conclusies op p. 38 en 39.

¹⁹ Volgens de SHO is dit gebeurd ‘in verband met het meer internationale karakter van draagmoederschap en de mogelijke samenloop daarvan met het uit het Europees recht voortvloeiende vrije verkeer van personen en diensten. Een dergelijke samenloop is niet aan de orde bij meerouderschap’, aldus de toelichting bij het voorgestelde artikel 202 SHO, Rapport SHO, p. 501.

artikel 3 Rv, in het bijzonder de onder (a) genoemde bevoegdheidsgrond. De Staatscommissie IPR beveelt aan om bij de nieuwe rechtsmachtregel voor meerouderschap als peilmoment te nemen het moment van het indienen van het verzoek aan de rechter (om toestemming tot het opmaken van een akte van aanvaarding van ouderschap, artikel 202 BW voorstel SHO). De Staatscommissie IPR adviseert om een aparte bevoegdheidsregel (*lex specialis*), te ontwerpen voor de internationale bevoegdheid van de Nederlandse rechter met betrekking tot meerouderschap. De Staatscommissie stelt voor om hiervoor, net als bij draagmoederschap, een aparte bevoegdheidsregeling op te nemen in een te ontwerpen artikel 3b Rv.

De Staatscommissie IPR adviseert om de nieuwe bevoegdheidsgrond ook toe te passen op verzoeken die voortvloeien uit de meerouderschapsovereenkomst (artikel 203 voorstel SHO), met uitzondering van zaken die de ouderlijke verantwoordelijkheid betreffen alsook zaken met betrekking tot kinderalimentatie.

Conflictregel

De voorgestelde meerouderschtsregeling in het interne recht is een nieuwe rechtsfiguur waarop de bestaande conflictregels ten aanzien van afstamming niet onverkort toegepast kunnen worden.

In het voorstel van de SHO tot regeling van het meerouderschap in het Nederlandse recht, wordt onderscheid gemaakt tussen de wijze waarop ouderschap wordt verkregen. De geboortemoeder en de met haar gehuwde of geregistreerde partner worden van rechtswege ouder op basis van artikel 198. De andere personen worden ouder als gevolg van een akte van aanvaarding van ouderschap op grond van artikel 199 juncto 202 e.v.

In een te ontwerpen conflictregeling zijn dan twee opties denkbaar. Een eerste optie is dat het conflictenrecht aansluit bij de tweedeling in het interne recht. Het ouderschap van de geboortemoeder en haar gehuwde of geregistreerde partner wordt dan beheerst door de bestaande conflictregel(s). Voor het ouderschap van de personen die via een akte van aanvaarding ouders van het kind wensen te worden, wordt dan een nieuwe conflictregel geformuleerd. De tweede optie is dat er één conflictregel komt voor de vaststelling van het ouderschap van alle personen die partij zijn bij de meerouderschapsovereenkomst en ouderschap beogen. De Staatscommissie IPR stelt voor om de keuze voor een van beide alternatieven te laten bepalen door de wijze waarop het meerouderschap zich ontwikkelt en uiteindelijk in Boek 1 BW vorm gegeven zal worden.

Bij het opstellen van een nieuwe conflictregel voor meerouderschap, kiest de Staatscommissie IPR niet voor een meezijdige conflictregel, maar voor een eenzijdige conflictregel in de vorm van *Gleichlauf*. Is de Nederlandse rechter bevoegd, dan is het Nederlandse recht van toepassing. Reden hiervoor is dat slechts een gering aantal landen in het eigen interne recht de mogelijkheid van meerouderschap kent, en daar waar deze bekend is of in ontwikkeling is, verschillend kan zijn geregeld en op andere uitgangspunten zal kunnen zijn gebaseerd dan het Nederlandse recht. Toepassing van buitenlands recht is dan niet mogelijk of kan leiden tot complexe problemen.

De Gleichlaufregel voor meerouderschap kan, afhankelijk van de optie waarvoor wordt gekozen, worden opgenomen als *lex specialis* in artikel 10:95 BW dan wel in een afzonderlijke voor meerouderschap te formuleren conflictregel.

Indien er in Boek 10 een conflictregel voor meerouderschap wordt opgenomen, heeft dit eveneens tot gevolg dat, nu meerouderschap buiten het materiële toepassingsgebied van de Verordening Rome I valt, het meerouderschap noch direct noch indirect door de conflictregel uit deze verordening wordt beheerst. De Staatscommissie verwijst op dit punt naar haar uiteenzetting in paragraaf 2.4 ten aanzien van draagmoederschap, welke uiteenzetting mutatis mutandis ook geldt voor het meerouderschap.

Voor zover kwesties aan de Nederlandse rechter worden voorgelegd die voortkomen uit een buitenlandse meerouderschapsregeling, zullen de voor de desbetreffende onderwerpen geldende conflictregels kunnen worden toegepast (bijvoorbeeld met betrekking tot ouderlijk gezag en kinderalimentatie).

Of in het buitenland ontstaan (of gewijzigd) ouderschap als gevolg van een buitenlandse meerouderschapsregeling in Nederland kan worden erkend, zal kunnen worden beoordeeld aan de hand van de artikelen 10:100 en 10:101 BW.

Samenvattend beveelt de Staatscommissie IPR aan om:

- Aan artikel 3 Rv een speciale bevoegdheidsregel met nieuwe bevoegdheidsgrondslag toe te voegen voor meerouderschap (artikel 3b Rv);
- De bevoegdheid te baseren op de gewone verblijfplaats van de geboortemoeder en de personen die met de geboortemoeder (en haar levensgezel) ouders van een kind wensen te worden, waarbij als peildatum geldt het tijdstip waarop het verzoek bij de rechter wordt ingediend;
- De bevoegdheidsregel te laten gelden als een *lex specialis* en te laten derogeren aan artikel 3 Rv;
- De bevoegdheidsregeling voor de Nederlandse rechter te beperken tot de Nederlandse meerouderschapsregeling;
- De in het nieuwe artikel 3b Rv neer te leggen bevoegdheidsregeling te betrekken op alle uit artikel 1:202 t/m 204 BW voortkomende verzoeken, uitgezonderd de verzoeken die de ouderlijke verantwoordelijkheid en kinderalimentatie betreffen;
- In titel 5 van Boek 10 BW in artikel 10:95 een aparte conflictregel (*lex specialis*) voor aanvaarding van ouderschap ingeval van meerouderschap op te nemen;
- De conflictregel te formuleren als eenzijdige conflictregel waarin wordt uitgegaan van toepassing van Nederlands recht (Gleichlaufbeginsel), en geen uitzonderingen of subsidiaire aanknopingsregels op te nemen;

De conflictregel een ruim materieel toepassingsbereik te geven; te betrekken op alle kwesties die volgen uit artikel 202 t/m 204 BW.

3.5 Tenietgaan van ouderschap

Huidige IPR-regeling: artikelen 10:93, 10:96 en 10:105 lid 4 BW; Aanbevelingen SHO: 31 t/m 34; voorgestelde wettelijke regelingen SHO: artikelen 218 t/m 224

De SHO beveelt aan om een algemene regeling in te richten voor het tenietgaan van juridisch ouderschap, geldende zowel voor de ontkenning van het ouderschap, vernietiging van de

aanvaarding van het ouderschap, ongedaanmaking van een gerechtelijke vaststelling van ouderschap alsook herroeping van een adoptie (aanbeveling 31 SHO). In de door de SHO voorgestelde wettelijke regeling worden als vormen van tenietgaan onderscheiden: de gegrondverklaring van de ontkenning van ouderschap, de beëindiging van ouderschap, en de vernietiging van de aanvaarding van ouderschap. Het tenietgaan geschiedt steeds via de rechter in een verzoekschriftprocedure. De gegrondverklaring van de ontkenning van ouderschap kan worden verzocht door het kind (artikel 218 juncto 219), of de ouder (artikel 218 juncto 222). De beëindiging van ouderschap kan worden verzocht door het kind (artikel 218 juncto 220). De vernietiging van de aanvaarding van ouderschap kan worden verzocht door de ouder, de geboortemoeder, of het openbaar ministerie (artikel 218 juncto 223). Tienietgaan van ouderschap op grond van gegrondverklaring van de ontkenning van ouderschap of vernietiging van aanvaarding van ouderschap, heeft terugwerkende kracht, zodat het ouderschap wordt geacht nimmer gevolg te hebben gehad (artikel 224 lid 1). Het tenietgaan van ouderschap op grond van een beëindiging van ouderschap werkt vanaf de dag waarop de uitspraak in kracht van gewijsde is gegaan (artikel 224 lid 4). Is het beëindigde ouderschap ontstaan door adoptie, dan herleeft de familierechtelijke betrekking met de oorspronkelijke ouder(s), tenzij de rechtbank anders bepaalt (artikel 224 lid 5).

In het IPR gelden voor het tenietgaan van ouderschap verschillende conflictregels. Voor de ontkenning van ouderschap is dit artikel 10:93 BW, voor het tenietgaan van een erkenning geldt artikel 10:96 BW en voor de herroeping van een adoptie artikel 10:105 lid 4 BW.

Vraag is of deze diversiteit aan conflictregels moet blijven bestaan of dat de algemene regel die voorgesteld wordt in het interne recht tot gevolg zou moeten hebben dat er ook één algemeen geldende conflictregel komt voor het tenietgaan van ouderschap.

In de conflictregels van de artikelen 10:93, 10:96 en 10:105 BW geldt als hoofdregel dat het recht op basis waarvan het ontstaan van het ouderschap is aangenomen, ook het tenietgaan van het ouderschap beheerst. Het op de rechtsverhouding toegepaste recht is tevens van toepassing op het tenietgaan van de rechtsverhouding. Voor de ontkenning van het ouderschap geldt een subsidiaire conflictregel indien volgens dit toepasselijke recht de ontkenning niet of niet langer meer mogelijk is, waarin aan de ouders een beperkte rechtskeuze is gegeven (artikel 10:93 lid 2). Voor de herroeping van een adoptie geldt dat artikel 10:105 alleen van toepassing is op in Nederland uitgesproken adopties.²⁰

Het algemene principe om het op de rechtsverhouding toegepaste recht en het recht dat op het tenietgaan van de rechtsverhouding van toepassing is te koppelen, lijkt eveneens hanteerbaar voor de voorgestelde regel in het interne recht. Er is dan één algemene regel voor de afstammingsrechtelijke betrekkingen. De Staatscommissie IPR is zich ervan bewust dat uitzonderingen mogelijk zijn op de gedachte dat het toepasselijke recht op de beëindiging van een relatie wordt gekoppeld aan het recht dat de totstandkoming van de verhouding heeft geregeld (bijvoorbeeld bij huwelijk en echtscheiding), maar ziet op dit moment geen reden om bij de onderhavige materie de samenhang te doorbreken.

²⁰ Volgens de toelichting bij deze bepaling (artikel 10:105 BW) heeft de wetgever de vraag welk recht van toepassing is op de herroeping van een in het buitenland uitgesproken adoptie, welbewust opengelaten. Hierbij geeft de wetgever aan dat het doorgaans de voorkeur zal verdienen om de procedure te voeren in het land waar de adoptie is uitgesproken, TK 28457, 3.

De Staatscommissie IPR heeft ook de vraag besproken of nog in een conflictrechtelijke herkansing zou moeten worden voorzien. De Staatscommissie neemt de erkenning als voorbeeld om deze vraag te beantwoorden. Gesteld dat in het buitenland een kind is erkend en dat na 15 jaar in Nederland de kwestie van vernietiging van de erkenning opkomt, maar dat naar het op de erkenning toegepaste buitenlandse recht de vernietiging niet meer mogelijk blijkt te zijn. Dient in dat geval te worden overgegaan tot een subsidiaire aanknopng, een conflictenrechtelijke herkansing, die ertoe kan leiden dat het tenietgaan van de erkenning naar een ander recht wordt beoordeeld? De Staatscommissie IPR neigt ertoe te menen dat de (huidige) algemene openbare orde-exceptie voor dit soort situaties volstaat. De algemene openbare orde-exceptie kan dan worden ingezet met als resultaat dat het desbetreffende buitenlandse recht niet hoeft te worden toegepast, en dat kan worden teruggevallen op toepassing van Nederlands recht. De Staatscommissie IPR ziet twee andere alternatieven, namelijk (i) een specifiek ingevulde openbare orde-exceptie, in de zin van “kennelijk onverenigbaar met de openbare orde en in ieder geval indien...(volgt opsomming van punten)”, en (ii) een conflictenrechtelijke herkansing (i.h.b. onder de *lex fori*). Er lijkt echter geen reden om voor een van deze beide alternatieven te kiezen. De algemene openbare orde-exceptie is ook in lijn met de (meeste) andere bepalingen betreffende de openbare orde in Boek 10 BW. Ook het bekende binnen- en buitengrens criterium van de openbare orde is bij dit onderwerp goed hanteerbaar.

De Staatscommissie IPR heeft de vraag besproken of de conflictenrechtelijke herkansing uit artikel 10:93, tweede lid, BW (ontkenning van door geboorte ontstaan ouderschap) gehandhaafd dient te blijven of ook onderworpen kan worden aan de nieuwe voor het tenietgaan van ouderschap algemeen geldende conflictregel. Het tweede lid van artikel 10:93 geeft uiting aan het begunstigingsbeginsel (en voorziet in een subsidiaire aanknopng aan het recht van de gewone verblijfplaats van het kind of het Nederlandse recht). Het houdt rekening met de omstandigheid dat ontkenning van ouderschap de weg vrijmaakt voor een erkenning van het kind door een ander met wie het kind doorgaans een gezinsleven heeft.²¹ Ontkenning van het ouderschap zal mitsdien doorgaans in het belang van het kind zijn en het nieuwe gezinsleven (en het recht daarop) respecteren. In het voorstel van de SHO is aan het kind een recht op ontkenning van het ouderschap gegeven dat niet langer in tijd beperkt is (artikel 219), zulks om de juridische werkelijkheid te allen tijde nog in overeenstemming met de genetische werkelijkheid te kunnen brengen. De Staatscommissie IPR acht het daarom van belang dat de uitzondering/herkansing zoals die thans door het tweede lid van artikel 10:93 BW mogelijk wordt gemaakt, op enige manier gehandhaafd blijft.

Hoewel de gronden voor het tenietgaan van ouderschap naar intern recht kunnen verschillen, stelt de SHO voor om voor elk verzoek tot tenietgaan van juridisch ouderschap een door de rechter te verrichten *belangenafweging* in te voeren. Daarnaast zal ook een voorziening worden geboden voor het *meerderjarig kind* om tenietgaan van ouderschap mogelijk te maken (artikel 220). De Staatscommissie IPR heeft zich afgevraagd of deze laatste vernieuwing zo wezenlijk is, dat deze zou moeten doorwerken in het conflictenrecht, bijvoorbeeld in die zin dat hierop steeds het Nederlandse recht van toepassing zou moeten zijn. De Staatscommissie IPR meent dat voor het IPR wezenlijk is dat de wetgever terughoudend is om materiële bepalingen te laten doorwerken in het conflictenrecht. De Staatscommissie IPR ziet onvoldoende grond om deze

²¹ TK 26675, 3.

gedachte te verlaten waar het de mogelijkheid van een verzoek van een meerderjarige betreft tot beëindiging van ouderschap.

De Staatscommissie IPR heeft zich afgevraagd op welke plaats de algemene conflictregel voor het tenietgaan van ouderschap opgenomen zou moeten worden, temeer omdat deze ook van toepassing zal zijn op het tenietgaan van ouderschap dat is ontstaan als gevolg van adoptie. Gelet op de omstandigheid dat het tenietgaan van ouderschap direct de familierechtelijke betrekkingen betreft, stelt de Staatscommissie IPR voor om de regel op te nemen in titel 5 van Boek 10, na de huidige Afdeling 3.²²

Samenvattend beveelt de Staatscommissie IPR aan om:

- Eén algemene conflictregel te formuleren voor alle gevallen van tenietgaan van ouderschap;
- Deze conflictregel van toepassing te doen zijn op alle wijzen waarop ouderschap kan worden tenietgedaan: ontkenning van ouderschap, tenietgaan van aanvaarding van ouderschap (incl. ingeval van meerouderschap), beëindiging van ouderschap (bijvoorbeeld door herziening/ongedaanmaking van door de rechter vastgesteld ouderschap, herroeping van adoptie, ongedaanmaking van door wettiging ontstaan ouderschap);
- Het op het tenietgaan van ouderschap toe te passen recht te koppelen aan het recht dat op de rechtsverhouding (de totstandkoming van het ouderschap) van toepassing was;
- Niet in een algemene conflictenrechtelijke herkansing te voorzien;
- Enkel voor de ontkenning van ouderschap in een conflictenrechtelijke herkansing te voorzien;
- De algemene conflictregel op te nemen in titel 5 van Boek 10.

3.6 Eenvoudige adoptie / zwakke adoptie

Huidige IPR-regeling: artikel 10:105 en 106 BW; Aanbevelingen SHO: 36 t/m 38; voorgestelde wettelijke regelingen SHO: artikelen 213, 214 en 216 lid 3

De SHO beveelt aan om naast de volle adoptie de eenvoudige adoptie mogelijk te maken. De SHO acht kenmerkend voor een eenvoudige of zwakke adoptie dat de familierechtelijke betrekking met de oorspronkelijke ouder(s) in stand blijft, náást de nieuw gevestigde familierechtelijke betrekking met de adoptiefouders.²³ Een kind kan dan meer dan twee ouders hebben (een vorm van meerouderschap). Familierechtelijke betrekking (ouderschap) met de adoptiefouders ontstaat op grond van artikel 198, onder e, BW. De familierechtelijke betrekking met de oorspronkelijke ouder(s) kan blijven bestaan, op verzoek van pleegouders op grond van artikel 216 lid 3 juncto artikel 213, of ingeval van meerouderschap op grond van artikel 216 lid 3 juncto artikel 214²⁴ (mits een kind hierdoor niet meer dan vier ouders zal hebben).

²² De SHO stelt voor om in het interne recht de adoptie onder te brengen bij de titel 'Verwantschap'. De Staatscommissie IPR zou deze samenvoeging in het IPR in Boek 10 BW niet willen volgen. Zie over de eenvoudige adoptie de volgende paragraaf (par. 3.6).

²³ Rapport p. 171 en 435. De SHO kiest in haar Rapport verder voor de term 'eenvoudige adoptie' (zie motivatie in voetnoot 64 op p. 435 van het Rapport).

²⁴ Eenvoudige adoptie vormt een alternatief voor meerouderschap op basis van een meerouderschapsovereenkomst, in het bijzonder voor gevallen waarin betrokkenen er niet in (verwachten te) slagen de hele meerouderschapprocedure tijdig voltooid te krijgen.

De Staatscommissie IPR heeft zich afgevraagd of de eenvoudige adoptie onder de bestaande conflictregel inzake adoptie kan worden gebracht of dat er een nieuwe conflictregel moet worden opgesteld.

Sommige landen kennen, al dan niet naast de volle adoptie, een vorm van eenvoudige of zwakke adoptie. De wijze waarop deze adoptie is vormgegeven en wat hiervan de rechtsgevolgen zijn, kan per land verschillen. In buitenlandse rechtsstelsels waar deze vorm van adoptie is geregeld, is deze te beschouwen als een (zware) maatregel van kindbescherming wanneer de natuurlijke ouders niet in staat worden geacht voor het desbetreffende kind te zorgen. De afstammingsrechtelijke betrekkingen met die ouders worden door de maatregel niet verbroken. In het IPR is adoptie evenwel uitgesloten van het materiële toepassingsgebied van de Verordening Brussel II-bis evenals van dat van het Haags Kinderbeschermingsverdrag 1996.

Het toepasselijke recht op de adoptie wordt geregeld in Boek 10 BW, waarbij artikel 10:105 lid 1 BW voorschrijft dat de Nederlandse rechter op een verzoek tot adoptie het Nederlandse recht toepast. Deze verwijzingsregel is gebaseerd op de destijds door de rechtspraak gehanteerde (ongeschreven) verwijzingsregel. Wanneer deze regel strikt zou worden doorgetrokken, zou dit resulteren in de opvatting dat de Nederlandse rechter op de adoptie Nederlands recht toepast, ook als het gaat om een eenvoudige adoptie, en daarmee ook op een verzoek om in het geval van adoptie de familierechtelijke betrekking met de oorspronkelijke ouders en hun verwanten te laten voortbestaan (artikel 216 derde lid). De Staatscommissie IPR meent dat de eenvoudige adoptie een rechtsfiguur is die zich bij uitstek leent om ondergebracht te worden bij de geldende conflictregel, zodat de Nederlandse rechter Nederlands recht toepast. Temeer daar deze in de voorgestelde vorm, voor zover de Staatscommissie IPR weet, niet in veel landen bekend is.

Het tweede en derde lid van artikel 10:105 BW regelen het toepasselijke recht op de toestemming, raadpleging of voorlichting van ouders, kind of andere personen of instellingen. Hier wordt aangeknoopt bij het recht van de nationaliteit van het kind (lid 2). Indien dit recht de adoptie niet kent, is Nederlands recht van toepassing (lid 3). De Staatscommissie IPR heeft zich afgevraagd of de huidige regel van artikel 10:105 lid 2 BW gehandhaafd kan worden bij de hybride figuur van de eenvoudige adoptie, welke leidt tot (een vorm van) meerouderschap. In deze discussie heeft zij een drietal aspecten betrokken:

(1) Zou, gelet op de hybride figuur van de eenvoudige adoptie, de kwestie van de toestemming en daarmee verwante vraagstukken (bijvoorbeeld vervangende toestemming) niet altijd door Nederlands recht moeten worden beheerst?

(2) Zou ten aanzien van de toestemming een aparte conflictregel moeten gelden, en zo ja waarom? Op voorhand is immers niet te zeggen welk recht de meeste bescherming biedt.

(3) Zou de wetgever in Boek 10 een consistente lijn moeten volgen ten aanzien van de toestemmingseis, en dus blijven vasthouden aan de nationaliteit als aanknopingsfactor? Toestemming in het kader van de erkenning van een kind is immers ook onderworpen aan het nationale recht (van de moeder onderscheidenlijk het kind, zie artikel 10:95 lid 3). Daarbij merkt de Staatscommissie IPR op dat het denkbaar kan zijn dat het toepasselijke buitenlandse recht geen toestemmingseis kent.

De Staatscommissie IPR geeft de wetgever in overweging te bezien of het ten aanzien van het toestemmingsvereiste wellicht de voorkeur verdient over te stappen op Nederlands recht.

Vooralsnog ziet de Staatscommissie IPR niet direct overtuigende redenen om het huidige systeem (aanknoping aan de nationaliteit van het kind) te wijzigen.

De Staatscommissie IPR constateert dat, met name bij invoering van de eenvoudige adoptie in het interne recht, in het derde lid van artikel 10:105 BW niet meer duidelijk is waarop het begrip 'adoptie' betrekking heeft: alleen op de volle adoptie of ook op de eenvoudige adoptie? Dit punt behoeft derhalve verduidelijking van de wetgever.

De Staatscommissie IPR heeft zich gebogen over de vraag of artikel 10:111 BW gehandhaafd, aangepast, of misschien wel geschrapt moet worden. Artikel 10:111 betreft de omzetting van een 'zwakke' buitenlandse adoptie in een 'sterke' Nederlandse adoptie. Artikel 10:111 spreekt van 'een adoptie naar Nederlands recht' waarmee destijds alleen de 'sterke' adoptie bedoeld werd. Deze bepaling dient te worden beoordeeld in samenhang met artikel 10:110 lid 2. Artikel 10:110 lid 2 voorziet in de erkenning in Nederland van een buitenlandse 'zwakke' adoptie ("een adoptie die niet tot gevolg heeft dat de voordien bestaande familierechtelijke betrekkingen worden verbroken"). De omzetting op de voet van artikel 10:111 ziet uitsluitend op deze 'zwakke' adoptie, door met zo veel woorden te verwijzen naar "het in artikel 110 lid 2 bedoelde geval".

Wanneer in het Nederlandse interne recht de zwakke of eenvoudige adoptie wordt geïntroduceerd, roept dit in het licht van artikel 10:111 BW ten minste twee vragen op:

1. Kan een buitenlandse sterke of volle adoptie nu ook worden omgezet in een eenvoudige adoptie naar Nederlands recht? Gelet op de bewoordingen van artikel 10:111 zou dit bij de huidige formulering niet mogelijk zijn.
2. Kan een buitenlandse eenvoudige adoptie nu ook worden omgezet in een Nederlandse *eenvoudige* adoptie, nu artikel 10:111 spreekt van 'een adoptie naar Nederlands recht'?

De Staatscommissie IPR beveelt aan om in ieder geval in de Memorie van Toelichting hierover opheldering te geven, maar kan zich ook een eenvoudige aanpassing van de tekst voorstellen door de adoptie naar Nederlands recht iets nader te specificeren.

De SHO stelt nog voor om adoptie in het interne recht voortaan onder te brengen bij de titel 'Verwantschap'. In het IPR is de adoptie in Boek 10 geregeld in titel 6 en de afstamming in titel 5. De Staatscommissie IPR heeft zich afgevraagd of de wijziging in het interne recht ook moet doorwerken in Boek 10 BW (in die zin dat de IPR-adoptieregeling ondergebracht zou worden bij Titel 5), maar ziet hiervoor onvoldoende reden. Temeer omdat in titel 6 ook het Adoptieverdrag een belangrijke plaats inneemt en de regeling omtrent erkenning bij adoptie wezenlijk verschilt van de erkenningsregeling bij afstamming.

Samenvattend beveelt de Staatscommissie IPR aan om:

- De eenvoudige adoptie onder de bestaande conflictregel van artikel 10:105 te brengen;
- Te bezien of voor het toestemmingsvereiste aangesloten moet blijven worden aan het recht van de nationaliteit van het kind;
- Ten aanzien van een aantal bepalingen duidelijkheid te geven over de vraag of het begrip 'adoptie' in de toekomst ook zal zien op de eenvoudige adoptie (artikel 10:105 lid 3 en artikel 10:111).

De Staatscommissie IPR is van mening dat geen afzonderlijke bevoegdheidsregeling voor de eenvoudige adoptie behoeft te worden voorgesteld. Dit heeft echter wel tot gevolg dat voor een verzoek om toestemming tot meerouderschap op grond van artikel 1:202 BW (nieuw) een speciale bevoegdheidsregel zal gelden (namelijk artikel 3b Rv, zie paragraaf 3.5) terwijl het huidige (ruimere) artikel 3 Rv als bevoegdheidsgrondslag blijft gelden voor een adoptieverzoek dat tot meerouderschap leidt (artikel 1:216 lid 3 juncto artikel 1:213). De Staatscommissie meent dat dit inhoudelijk verantwoord is (een adoptieverzoek vindt op een later moment in het meerouderschapstraject plaats, en is met voldoende waarborgen omgeven), en acht het minder wenselijk dat voor de verschillende vormen van eenvoudige adoptie verschillende bevoegdheidsregels zouden gelden.

4 Gevolgen van introductie van meerouderschap voor het nationaliteitsrecht en het conflictenrecht namen

4.1 Nationaliteitsrechtelijke implicaties van meerouderschap

Ouderschap (Afstamming) en nationaliteit zijn nauw met elkaar verbonden, nu aan afstamming vaak een nationaliteitsrechtelijk gevolg verbonden zal zijn.

Meervoudige nationaliteit

Meerouderschap kan leiden tot drie of vier ouders. Omdat ieder van die ouders één of meer nationaliteiten bezit, neemt ook de kans toe dat het kind meerdere nationaliteiten bezit.²⁵ Meerouderschap kan daarmee leiden tot een toename van gevallen van meervoudige nationaliteit. Juridisch bestaat hiertegen in Nederland geen bezwaar.

Daarbij kan overigens worden opgemerkt dat het verkrijgen van de buitenlandse nationaliteit voor het kind in de regel zal zijn gekoppeld aan de erkenning in het buitenland van het in Nederland als gevolg van meerouderschap ontstaan ouderschap. Die erkenning kan mogelijk nogal eens problematisch zijn. Hoe meer landen het in Nederland ontstaan meerouderschap erkennen, hoe groter de kans op meervoudige nationaliteit. Hoe minder landen dit erkennen, des te geringer het effect op de nationaliteit zal zijn. Nederland heeft geen zeggenschap over deze erkenning in het buitenland. Internationale afspraken over erkenning zullen in dit verband een positief effect kunnen sorteren.

Ook indien het Nederlandse meerouderschap in het buitenland wel zal worden erkend, zal de toepassing van de buitenlandse nationaliteitswet in het kader van het meerouderschap technische problemen kunnen opleveren.

Verkrijging Nederlandschap

In de Rijkswet op het Nederlandschap zal voldoende duidelijk moeten zijn dat ook meerouderschap een grond voor nationaliteitsverkrijging zal zijn. In de Rijkswet op het Nederlandschap zal verder de terminologie dienen te worden aangepast: aanvaarding van ouderschap in plaats van erkenning van een minderjarige.

²⁵ De nationaliteit van de betrokkenen is voor toegang tot de Nederlandse meerouderschapsregeling niet relevant. Zie paragraaf 3.4.

Verlies Nederlandschap

Gelet op het bepaalde in artikel 16 lid 2 aanhef en onder a Rijkswet op het Nederlandschap (verlies van het Nederlandschap treedt niet in indien en zolang een ouder het Nederlandschap bezit), gaat de Staatscommissie ervan uit dat voldoende gewaarborgd is dat, ingeval van meerouderschap, de Nederlandse nationaliteit van een kind *niet* verloren gaat door een aanvaarding van het ouderschap ingevolge artikel 1:202 BW door personen met enkel een buitenlandse nationaliteit, welke aanvaarding ná de geboorte van het kind plaatsvindt, en evenmin als gevolg van een eenvoudige adoptie door buitenlandse personen ingevolge art. 1:216 juncto 214 BW.

Buitenlands draagmoederschap

De Staatscommissie IPR heeft zich voorts afgevraagd hoe moet worden omgegaan met nationaliteitskwesties als een buitenlandse draagmoederschapsconstructie in Nederland niet wordt erkend. Het komt de Staatscommissie IPR voor dat als de afstammingsrechtelijke gevolgen van de buitenlandse draagmoederschapsconstructie niet worden erkend, en de wensouder(s) bezit(ten) de Nederlandse nationaliteit, het kind niet het Nederlandschap heeft verkregen. Deze situatie kan, in ieder geval zolang er geen juridisch ouderschap is, tot staatloosheid leiden: het kind krijgt niet de nationaliteit van de draagmoeder (omdat zij als ouder is 'weggefallen') en verwerft evenmin de nationaliteit van de wensouders. Zou het ouderschap van Nederlandse wensouders naar aanleiding van een buitenlands draagmoederschap nu of in de toekomst in Nederland wél kunnen worden erkend, dan zal duidelijk moeten zijn bij welke regeling in de Rijkswet aangesloten gaat worden. Het verdient volgens de Staatscommissie IPR aanbeveling in de regeling tot uitdrukking te brengen dat aan het verwerven van het Nederlandschap in ieder geval de voorwaarde wordt gesteld dat het door draagmoederschap in het buitenland ontstane ouderschap in Nederland wordt erkend. Als het buitenlands ouderschap niet wordt erkend, en vervolgens in Nederland het ouderschap van de wensouder(s) wordt gerealiseerd, zal doorgaans alsnog in de nationaliteit worden voorzien.

Concluderend stelt de Staatscommissie IPR vast dat het meerouderschap onder omstandigheden zal kunnen leiden tot gevallen van meervoudige nationaliteit maar dat hiertegen juridisch geen bezwaar bestaat.

Samenvattend beveelt de Staatscommissie IPR aan om de Rijkswet op het Nederlandschap na te lopen op de volgende punten:

- Verkrijging van Nederlandschap op grond van de meerouderschapsregeling;
- Verlies van het Nederlandschap voor een minderjarige na verwerving ouderschap op grond van de meerouderschapsregeling of via de eenvoudige adoptie;
- Nederlandschap na een buitenlands draagmoederschap.

4.2 Implicaties van meerouderschap voor het conflictenrecht namen

Het (Nederlandse) conflictenrecht inzake de naam wordt geregeld in de CIEC Overeenkomst van München 1980²⁶, dat ruimte laat voor nationale wetgeving, geregeld in Boek 10 BW (artikelen

²⁶ Overeenkomst inzake het recht dat van toepassing is op geslachtsnamen en voornamen, gesloten te München op 5 september 1980, Trb. 1981, 72.

10:18 t/m 10:26). Daarnaast wordt het internationale namenrecht beheerst door de rechtspraak van het Hof van Justitie EU, dat de naam in de sleutel zet van het Europese burgerschap en vrij verkeer van personen.

Voor het onderwerp meerouderschap geldt dat dit fenomeen naar verwachting leidt tot een toename van meervoudige nationaliteit (zie paragraaf 4.1) en dientengevolge tot meerdere rechtstelsels die in aanmerking komen om van toepassing te zijn op de naam. Bij vier ouders zullen dit bovendien veelal en gemiddeld meer nationaliteiten kunnen zijn dan bij twee ouders. Is één van die nationaliteiten de Nederlandse, dan wordt het Nederlandse recht toegepast (artikel 10:20 BW). In geval van meerdere buitenlandse nationaliteiten wordt aansluiting gezocht bij, primair het recht van een van die landen waar iemand tevens gewone verblijfplaats heeft, en anders bij de effectieve nationaliteit (artikel 10:19 BW). Zou het recht van dat land een andere naam toekennen dan door partijen werd gekozen, dan biedt in de huidige praktijk de kanttekening in het kader van de verscheidenheid van namen de oplossing (artikel 10:21 BW). De Staatscommissie IPR stelt voor om geen wijziging aan te brengen in de bestaande conflictregeling. Mocht geen van de ouders de Nederlandse nationaliteit doorgeven aan het kind en de naam van het kind naar buitenlands recht moet worden beoordeeld, dan heeft dit tot gevolg dat de in de voorgestelde interne meerouderschapsregeling opgenomen naamskeuze mogelijk niet zal worden gehonoreerd. Dat kan ook gelden voor situaties waarin beoogd meerouderschap is ontstaan als gevolg van een eenvoudige adoptie (artikel 216 lid 3 juncto artikel 214).²⁷

Samenvattend stelt de Staatscommissie IPR voor om de bestaande conflictregels voor namen ongewijzigd te laten en ook van toepassing te laten zijn op de naam van een kind bij meerouderschap.

5 Tot slot

De Staatscommissie IPR heeft zich in het onderhavige advies beperkt tot de afstammingsrechtelijke gevolgen van de door de SHO voorgestelde regelingen. De Staatscommissie heeft zich niet gebogen over rechtsgevolgen die de voorstellen van de SHO op andere terreinen zal kunnen hebben²⁸, bijvoorbeeld op het terrein van het gezag, levensonderhoud en erfrecht. De Staatscommissie IPR wijst erop dat in het bijzonder bij draagmoederschap en meerouderschap hinkende rechtsverhoudingen kunnen ontstaan. Hinkende rechtsverhoudingen ontstaan wanneer het in Nederland ontstane ouderschap in het buitenland niet wordt erkend of, voor zover dit het onderhavige advies betreft, het in het buitenland als gevolg van draagmoederschap ontstane ouderschap in Nederland niet wordt erkend. De Staatscommissie IPR wijst erop dat een hinkende rechtsverhouding ten aanzien van het ouderschap gevolgen kan hebben voor de beoordeling van andere zaken zoals gezag, levensonderhoud en erfrecht.

²⁷ Vergelijk in dit verband de voorstellen die de Werkgroep liberalisering naamrecht in 2009 heeft gedaan voor een namenregeling bij intentionele meeroudergezinnen en bij eenvoudige adopties: Rapport *Bouwstenen voor een nieuw naamrecht*, Werkgroep liberalisering naamrecht 2009. Deze Werkgroep wijst er bovendien op dat, wanneer partijen in de meerouderschapsovereenkomst geen naamskeuze hebben gedaan, bij toepassing van Nederlands recht niet duidelijk is wiens naam voor het kind moet worden gevolgd.

²⁸ Met uitzondering van de IPR namenrechtelijke en nationaliteitsrechtelijke gevolgen van de voorstellen van de SHO over meerouderschap (paragraaf 4).

Daar waar de voorstellen van de SHO tot aanpassingen in de IPR-regelgeving zullen leiden, wijst de Staatscommissie IPR erop dat ook in een *overgangsregeling* zal moeten worden voorzien.

Februari 2019